

Т Е З И

доповіді на тему:

«Цивілізаційні засади дослідження соціально-економічної підсистеми ринкової господарської системи»

Вступ

1. Головна проблема науково-освітньої діяльності та методологічні засади її розв'язання.

2. Соціально-економічна підсистема ринкової господарської системи

2.1. Необхідність та сутністність соціально-економічної підсистеми

2.2. Соціально-трудова відносина (СТВ) в структурі соціально-економічної підсистеми.

1. Центральною проблемою науково-освітньої діяльності, на нашу думку, є протиріччя між *необхідністю підвищення наукового рівня економічних знань, подолання їх частковості та наближення результатів досліджень до реальності життя*, надання їм практичного спрямування. В рамках методологій, домінуючих нині класичної та неокласичної економічних теорій, його розв'язання стає неможливим через обмеженість притаманним їм принципам досліджень економічних процесів.

2. Перспективи його розв'язання відкриваються при застосуванні цивілізаційної парадигми дослідження суспільства, принципи якої дозволяють обґрунтувати методологію інституціональної економічної теорії, що є альтернативою двом попереднім методологіям. Ми виходимо з того, що методологія передбачає: вибір системи наукових підходів (принципів) аналізу та оцінки економічної інформації; встановлення (обґрунтування) наукового об'єкту, предмету та методів дослідження; формування сукупності базових теоретичних понять і категорій, що використовуються в якості аксіом наукового пізнання.

3. Методологічні принципи:

А) *Неокласичної економічної теорії*: – **системність** розглядається на основі лінійності, закритості, детермінізму; **цілісність** досягається на засадах рівноваги; **рух** розглядається як єдність статичної та динамічної; місце та роль людини досліджується на засадах принципу **антропоцентризму**; поведінка людини – на засадах **методологічного індивідуалізму**.

Б) *Інституціональної економічної теорії*: – **системність** розглядається на основі не лінійності, відкритості, не зрівноваженості; **цілісність** досягається на засадах функціональної єдності; **рух** – як єдність структурних змін та процесності; місце та роль людини досліджується на засадах принципу **антропності**; діяльність людини – на засадах **суб'єктності**.

4. Застосування принципів *інституціональної економічної теорії*

дозволяє підвищити рівень науковості економічних знань та пов'язати їх з практикою. **НАУКОВІ ЗНАННЯ** – це достовірні (перевірені), логічно пов'язані, несуперечливі та практико-орієнтовані знання. Їх формування передбачає: вибір методологічних принципів досліджень (наукової парадигми); формування на основі обраних принципів наукового об'єкту, наукового предмету і методів дослідження; обґрунтування базових наукових понять та категорій; структуризація змісту наукових знань на позитивні, нормативні, практико-орієнтовані (мистецтво) знання; організація наукових досліджень шляхом поділу отриманих знань на наукові дисципліни та формування наукової школи.

5. Для встановлення наукових знань, орієнтованих на практику, особливу роль відіграє структуризація їх змісту. Для цього прийнято використовувати підхід, обґрунтований Д.Н.КЕЙНСОМ: «Джон Невилл Кейнс проводить различие между следующими понятиями: *«позитивная наука... – совокупность систематических знаний, относящихся к тому, что есть; нормативная или регулятивная наука... – совокупность систематических знаний, относящихся к тому, что должно быть...; искусство... – система правил для достижения данной цели»*. (Милтон Фридман: «Методология позитивной экономической науки». В кн.: *Философия экономики. Антология* - М.: Изд. Ин-т Гайдара, 2012. – 520с.)

6. Практико-орієнтованими теоретичними знаннями в економічній науці ми вважаємо знання про: систему економічних цілей, що переслідують економічні суб'єкти; вибір ними засобів та способів їх досягнення; шляхи і методи активізації рушійних сил(формування інтересів, стимулів та мотивів).

“Вимоги критерію практики не можна розуміти буквально – це зовсім не лише прямий експеримент. Результати використання закону повинні відповідати вимогам практики, тобто допомагати досягти цілей, до яких прямує людина ”. (М.М. Мойсеєв)

7. Реалізація практико-орієнтованих наукових знань передбачає надання їм форми компетентностей. **Економічні компетентності** – сукупність якостей особи, що відображають рівень її **освіченості** та проявляються у її здатностях використовувати накопичений людством і втілений в духовній та матеріальній культурі суспільний потенціал, на визначення і досягнення економічних цілей у певній сфері економічної діяльності.

Декомпозиція наукового знання – це структуризація та надання їм форми, що забезпечує сприйняття та засвоєння особою в повному обсягу та глибині, відкриває шлях до них з боку студента. Дії особи по оволодінні науковими знаннями включають в себе: засвоєння наукових понять, категорій, зв'язків; формування розумінь; вироблення власних суджень; умінь оперувати знаннями; набуття навичок практичного застосування знань.

Соціально-економічна підсистема ринкової господарської системи

8. Обґрунтування наукового об'єкта передбачає: встановлення причин відносного відокремлення соціально-економічної підсистеми від

господарської системи; розкриття зв'язків з більш широкими системами, що впливають на соціально-економічну підсистему; визначення структурної будови соціально-економічної підсистеми.

Центральною постаттю економічної системи є економічний суб'єкт. Його природа може бути розкрита на основі принципу **антропності**. **Економічний суб'єкт** – це відносно відокремлений (самостійно діючий) індивід (чи їх об'єднання), який: має власні цілі; володіє засобами, необхідними для їх досягнення; має суспільний статус, обумовлений історичною формою суспільної залежності; здатен реалізувати поставлені цілі, *володіє трудовим потенціалом*.

9. Економічні суб'єкти господарської системи набувають різного *статусу*: виступають власниками економічних ресурсів (капіталу); носіями трудового потенціалу (працівниками); носіями верховної влади (держава). Лише в єдності їх функцій досягається цілісність господарської системи.

Для **відтворення** економічних суб'єктів в *статусі працівників*, використання та розвитку їх трудового потенціалу, формується (відносно відокремлюється в рамках господарської системи) і функціонує як цілісне утворення, **соціально – економічна підсистема**.

10. Розгляд соціально-економічної підсистеми в якості об'єкту дослідження передбачає урахування впливу на неї: виробничої, посередницької, економіко-політичної **підсистем господарської системи**; політичної, соціальної, духовно-культурної **систем суспільства**; **глобального економічного простору**; **природного середовища** тощо. Особливе значення має вплив **соціальної системи** суспільства яка являє собою об'єднання індивідів заради реалізації сукупності *спільних для них цілей*; на основі певних *принципів (цінностей)*, має структуру, що включає *соціальні групи та зв'язки між ними*.

Після утворення **національних держав** в суспільствах Європейської цивілізації, головною метою об'єднання індивідів стало забезпечення їх *потреб*, а принципами об'єднання виступили: *свобода, рівність, солідарність та братерство*. На цих засадах утворилися соціальні групи та зв'язки між ними, що відображають структуру буржуазного суспільства.

11. **Структура** соціально-економічної підсистеми обумовлена *складом потреб*, що забезпечують відтворення та розвиток економічних суб'єктів – працівників. Економічні потреби дозволяють встановити **напрямки** відтворення і розвитку економічних суб'єктів, виступають основою для формування структури соціально-економічної підсистеми.

Економічні потреби, пов'язані з відтворенням та розвитком трудового потенціалу економічних суб'єктів: потреба в трудовій діяльності; потреба в благах, що забезпечують відтворення фізичних та інших сил, необхідних для економічної діяльності; потреба в загальній та професійній освіті; потреба в медичних послугах та оздоровленні тощо.

Структура соціально-економічної підсистеми включає: сферу соціально-трудова відносин; домогосподарства, що забезпечують відтворення фізичних та інших сил економічних суб'єктів; сферу загальної освіти та

професійної підготовки; сфера охорони здоров'я.

12. Сукупність принципів, що об'єднують усі складові соціально-економічної підсистеми, лежить в основі її наукового предмету. Ці принципи обумовлені цінностями (свобода, рівність, солідарність та братерство, що сформувалися в суспільствах Європейської цивілізації), та виступають в якості базових засад функціонування та розвитку соціально-економічної підсистеми.

Базові принципи соціально-економічної підсистеми: **забезпечення рівних можливостей** для економічних суб'єктів, як прояв їх **свободи**; **еквівалентність** відносин, як прояв їх **рівності**; **соціальна справедливість**, як забезпечення рівності від природи не рівних економічних суб'єктів; **субсидарність** (взаємна підтримка), як прояв **солідарності**; **довіра та партнерство**, як прояв **братерства**. Дані принципи дозволяють сформулювати предмет соціально-економічної підсистеми господарської системи.

13. **Науковим предметом** соціально-економічної підсистеми є **організація взаємодії економічних суб'єктів, направленої на використання, відтворення та розвиток притаманного їм трудового потенціалу, на засадах забезпечення рівних можливостей, еквівалентності, соціальної справедливості, субсидарності, довіри та партнерства**.

Головним напрямком розвитку соціально-економічної підсистеми (її предмету) є **соціалізація** взаємодії економічних суб'єктів. Вона відображає постійне розширення та поглиблення змісту економічних зв'язків під впливом необхідності забезпечення зростаючих потреб. Розвиток економічних суб'єктів – **наростання їх індивідуальних якостей** – досягається шляхом розширення, поглиблення та неповторного поєднання соціокультурних зв'язків, соціалізації їх життя.

14. Засобами організації взаємодії економічних суб'єктів виступають **економічні організації** та **економічні інститути** соціально-економічної підсистеми. Перші формують її **структуру**, а другі – забезпечують **процеси** функціонування та розвитку. Вони представляють її структурну та процесну характеристики.

Економічні організації (корпорації) соціально-економічної підсистеми виникають як засіб реалізації особисто недосяжних цілей економічних суб'єктів, з'являються та зникають по мірі появи нових цілей, пов'язаних з відтворенням і розвитком економічних суб'єктів-працівників.

До складу економічних організацій соціально-економічної підсистеми входять: домогосподарства; некомерційні організації, що обслуговують домогосподарства: професійні об'єднання, профспілки, асоціації споживачів, благодійні товариства тощо; державні та недержавні організації охорони здоров'я та освіти; організації сфери соціально-трудова відносин (центри зайнятості, перепідготовки кадрів, бюро працевлаштування, кадрові агенції тощо).

15. **Економічні інститути** забезпечують процеси **координації, регулювання та мотивування** дій, направлених на реалізацію цілей, що

переслідують економічні організації (суб'єкти). Інститути включають в себе: сферу дії, економічні суб'єкти, способи координації та регулювання дій суб'єктів, норми та правила, що є знаряддями впливу на суб'єктів.

Серед інститутів соціально-економічної сфери виділяють: інститут оплати праці, інститут трипартизму, інститут соціального захисту, інститути перепідготовки фахівців та підвищення кваліфікації, інститут найму тощо.

16. Методологічне дослідження соціально-економічної підсистеми, окрім визначення принципів, обґрунтування наукового об'єкту та наукового предмету, передбачає *перегляд змісту базових понять* – наукових аксіом.

До переліку таких понять, що потребують нового прочитання, входять: економічні суб'єкти, праця, трудовий потенціал, соціально-економічна підсистема, соціально-трудова відносина, економічні інтереси, стимули і мотиви, економічні організації та інститути соціально-економічної підсистеми та ін.

Соціально-трудова відносина (СТВ) в структурі соціально-економічної підсистеми

17. Призначенням соціально-трудова відносин, як складової соціально-економічної підсистеми, є *розвиток трудового потенціалу економічних суб'єктів в процесі його використання*. До основних напрямків СТВ доцільно віднести: зайнятість, трудовий процес, оплата праці, найм, соціальний захист працюючих тощо.

Центральним науковим поняттям СТВ є поняття *трудова потенціалу*. Його природа може бути розкрита лише на основі уточнення поняття праці, в процесі якої відбувається розвиток трудового потенціалу.

18. Сутність праці полягає у *синтезі матерії та духу (свідомості)*, у поєднанні двох суспільних сил, що: втіленні у знаннях, кваліфікації та реалізовані в діях економічних суб'єктів; матеріалізовані в економічних ресурсах – сировині, техніці, технології, що акумулюють *суспільний досвід, способи дій* тощо.

Праця – це творчий процес свідомого поєднання суспільних сил, втілених у якостях економічних суб'єктів та потенціалі економічних ресурсів, для досягнення певних цілей. В цьому процесі і відбувається нарощення трудового потенціалу економічних суб'єктів.

19. **Трудовий потенціал** – це сукупність фізичних та суспільних якостей економічних суб'єктів, *необхідних* для досягнення поставлених економічних цілей та *достатніх* для використання потенціалу економічних ресурсів. Економічні цілі та економічні ресурси виступають системою координат формування трудового потенціалу.

Трудовий потенціал принципово відрізняється від економічного ресурсу як активна (жива) суспільна сила від пасивної (мертвої), уречевленої суспільної сили. Ототожнення трудового потенціалу з економічним ресурсом призводить до втрати його сутності як творчої (активної) характеристики економічних суб'єктів. Останні зводяться до одного з факторів отримання

доходу, розглядаються з точки зору віддачі від них, як *людський капітал*.

20. Предметом СТВ є *відтворення та розвиток трудового потенціалу економічних суб'єктів в процесі його використання на основі забезпечення рівних можливостей, еквівалентності, соціальної справедливості, субсидарності, довіри, партнерства*.

Організація використання та розвитку трудового потенціалу, на практиці, здійснюється шляхом розбудови *економічних організацій та економічних інститутів*, що створюються по кожному напрямку СТВ.

21. Відносини найму займають особливе місце (до 90%) в структурі СТВ. Найм – взаємодія двох суб'єктів – власника трудового потенціалу та власника економічних ресурсів, що зводиться до: передачі, на певних умовах, правочинів на трудовий потенціал найманого працівника в розпорядження власника економічних ресурсів; визначення терміну передачі трудового потенціалу; обговорення способу використання трудового потенціалу; встановлення винагороди за використання трудового потенціалу тощо.

Найм не є актом купівлі-продажу трудового потенціалу, оскільки він: здійснюється на засадах соціального партнерства, за участю держави; передбачає узгодження і реалізацію цілей сторін; реалізує принцип субсидарності тощо.

22. У відносинах найму беруть участь економічні організації: *центри зайнятості, бюро працевлаштування; професійні організації; профспілкові організації; національні та галузеві конфедерації та асоціації роботодавців; Міжнародні організації роботодавців (ІОЕ) тощо*.

Економічні інститути найму включають: суб'єктів та предмет взаємодії, характер відносин, сукупність правил та порядок, що лежить в основі процесу найму. До переліку інститутів найму слід віднести: *інститут трудового договору, контракту; інститут колективного договору; інститут трипартизму тощо*.

23. Глобальною проблемою соціально-економічних систем більшості країн є соціальна нерівність економічних суб'єктів. Вона обумовлена недосконалістю інститутів найму та не урахування головної причини соціальної нерівності – відсутність рівних можливостей для реалізації прав приватної власності на трудовий ресурс та капітал (економічні ресурси).